

Phụ nữ cao tuổi ở Việt Nam trong lĩnh vực chính trị và các hoạt động cộng đồng

Lỗ Việt Phương*

Tóm tắt: Người cao tuổi nói chung và nữ cao tuổi nói riêng vẫn luôn khẳng định vai trò quan trọng trong các hoạt động chính trị và cộng đồng ở địa phương. Hai nhóm tổ chức chính trị xã hội nữ cao tuổi tham gia nhiều nhất là Hội NCT và Hội Phụ nữ, cũng là hai tổ chức chính trị đặc thù dành cho nữ cao tuổi. Bài viết tập trung tìm hiểu các yếu tố tác động đến vai trò của phụ nữ cao tuổi trong các hoạt động chính trị, cộng đồng và các hoạt động hỗ trợ, bảo vệ cho phụ nữ cao tuổi trong lĩnh vực này trên cơ sở phân tích số liệu điều tra của Đề tài độc lập cấp Quốc gia “Cơ sở lý luận và thực tiễn nhằm đề xuất giải pháp bảo vệ và hỗ trợ một số nhóm phụ nữ đặc thù” do Hội Liên hiệp Phụ nữ Việt Nam thực hiện khảo sát năm 2021 tại 8 tỉnh/ thành với số mẫu là 792 người cao tuổi. Kết quả nghiên cứu cho thấy, tại các địa phương, phụ nữ cao tuổi tiếp tục thể hiện vai trò quan trọng trong việc tham gia các tổ chức chính trị xã hội và đoàn thể thông qua vị trí là thành viên và giữ các vị trí lãnh đạo. Bên cạnh đó, các hoạt động bảo vệ, hỗ trợ phụ nữ cao tuổi trong lĩnh vực chính trị chủ yếu thực hiện qua các hoạt động tuyên truyền, giáo dục và phổ biến kiến thức và khuyến khích phụ nữ cao tuổi tham gia các hoạt động do các Hội và đoàn thể tổ chức ở địa phương¹.

Từ khóa: Người cao tuổi; Phụ nữ cao tuổi; Chính trị; Hoạt động cộng đồng.

Ngày nhận bài: 24/2/2022; ngày chỉnh sửa: 4/3/2022; ngày duyệt đăng: 15/3/2022.

1. Giới thiệu

Trong những thập niên gần đây, dân số Việt Nam thay đổi cả về số lượng và cấu trúc. Theo Tổng Điều tra Dân số và Nhà ở qua các thời kỳ, dân số từ 60 tuổi trở lên ngày càng tăng (từ 9,7% năm 2009 lên đến 11,85% năm 2019 (Ban chỉ đạo

* ThS., Viện Nghiên cứu Gia đình và Giới, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

¹ Bài viết là sản phẩm của Đề tài độc lập cấp Quốc gia “Cơ sở lý luận và thực tiễn nhằm đề xuất giải pháp bảo vệ và hỗ trợ một số nhóm phụ nữ đặc thù” (Mã số đề tài: ĐTDL.XH-04/20) do Hội Liên hiệp Phụ nữ Việt Nam chủ trì thực hiện năm 2020-2022.

Tổng điều tra dân số và nhà ở Trung ương, 2010; 2019). Già hóa dân số là một trong những thách thức mới đối với hoạch định chính sách, sự bền vững của hệ thống hưu trí và chính sách an sinh cũng như chính sách chăm sóc dài hạn cho người cao tuổi (NCT).

NCT nói chung và nữ cao tuổi nói riêng ở Việt Nam vẫn thường được quan tâm như một nhóm xã hội cần sự chăm sóc từ nhà nước, gia đình, cộng đồng và các dịch vụ xã hội (Trần Thị Minh Thi, 2020b). Thực tế, các tổ chức đoàn thể, cộng đồng tại các địa phương đã có nhiều hoạt động hỗ trợ NCT cả về vật chất, tinh thần. Và ở nhiều địa phương, NCT luôn khẳng định được vai trò thông qua đóng góp cho các hoạt động chính trị, cộng đồng. Việc tham gia các hoạt động chính trị, cộng đồng tại địa phương không chỉ có ý nghĩa về mặt tinh thần mà còn có ý nghĩa khẳng định vị trí, vai trò và đóng góp của NCT đối với cộng đồng. Đặc biệt, trong bối cảnh di cư tìm việc làm của lực lượng lao động ngày càng lớn, NCT là nòng cốt quan trọng trong nhiều hoạt động chính trị, cộng đồng ở địa phương.

Các kết quả nghiên cứu về vai trò của NCT trong các hoạt động chính trị, cộng đồng cho thấy có sự khác biệt giới về tham gia sinh hoạt chi bộ và thôn, tổ dân phố (nam giới tham gia nhiều hơn nữ giới) hoặc phát biểu ý kiến tại các cuộc họp của các tổ chức chính trị xã hội và cộng đồng (nam giới phát biểu nhiều hơn nữ giới) cũng như tham gia với vai trò quyết định của các tổ chức chính trị xã hội, cộng đồng ở địa phương (Trần Thị Minh Thi, 2020b). Do đó, việc tìm hiểu sâu hơn về vai trò của phụ nữ cao tuổi trong các hoạt động chính trị và các nhu cầu hỗ trợ của họ giúp cho việc đánh giá sự tham gia của nữ cao tuổi cũng như cung cấp các luận cứ khoa học trong việc xây dựng, sửa đổi chính sách phù hợp và hoàn thiện hơn nhằm hỗ trợ tốt hơn cho nữ cao tuổi trong các hoạt động chính trị và cộng đồng. Phụ nữ cao tuổi trong nghiên cứu này, là những người từ 60 tuổi trở lên, theo Luật NCT Việt Nam.

2. Hệ biến số, kỹ thuật phân tích

Bài viết sử dụng dữ liệu điều tra của Đề tài độc lập cấp Quốc gia “Cơ sở lý luận và thực tiễn nhằm đề xuất giải pháp bảo vệ và hỗ trợ một số nhóm phụ nữ đặc thù” do Hội Liên hiệp Phụ nữ Việt Nam thực hiện năm 2021 tại 8 tỉnh/ thành gồm Đắk Lắk, Quảng Ngãi, Lào Cai, Quảng Trị, Trà Vinh, Quảng Ninh, thành phố Hồ Chí Minh và thành phố Hà Nội. 924 phụ nữ cao tuổi tham gia khảo sát.

Biến số độc lập bao gồm 4 nhóm biến: i) Nhóm yếu tố đặc trưng nhân khẩu của NCT: tuổi, tình trạng hôn nhân, mức sống, sức khỏe, điều kiện kinh tế; ii) Nhóm yếu tố văn hóa truyền thống: giới; iii) Nhóm yếu tố hiện đại hóa: địa bàn cư

trú, tình trạng việc làm; iv) Nhóm yếu tố an sinh tuổi già: có việc làm được trả lương, nhóm nghề nghiệp

Biến số phụ thuộc bao gồm: Phụ nữ cao tuổi trong tham gia chính trị, cộng đồng. Trong nghiên cứu này, đời sống chính trị, cộng đồng của NCT được quan tâm ở các khía cạnh: là thành viên của các tổ chức, đoàn thể; tham gia các hoạt động do các tổ chức đoàn thể tổ chức và vai trò lãnh đạo của NCT trong các tổ chức, đoàn thể. Qua đó tìm hiểu các yếu tố tác động đến vai trò của phụ nữ cao tuổi trong các hoạt động chính trị, cộng đồng và các hoạt động hỗ trợ, bảo vệ cho phụ nữ cao tuổi trong lĩnh vực chính trị và các hoạt động cộng đồng.

Phương pháp phân tích chính được sử dụng trong nghiên cứu này là thống kê mô tả và tương quan giữa các biến số để phân tích về các đặc điểm chung, thực trạng tiếp cận, thụ hưởng, bảo vệ và hỗ trợ nhóm phụ nữ NCT trong đời sống gia đình và các hoạt động chính trị, cộng đồng. Bên cạnh đó, nghiên cứu cũng sử dụng phân tích các dữ liệu định tính nhằm giải thích các yếu tố tác động đến vấn đề tiếp cận, thụ hưởng và bảo vệ hỗ trợ đối với phụ nữ cao tuổi trong đời sống gia đình cũng như các hoạt động chính trị, cộng đồng.

3. Thực trạng tiếp cận, thụ hưởng của phụ nữ cao tuổi trong lĩnh vực chính trị, cộng đồng

3.1. Vai trò của phụ nữ cao tuổi trong tham gia chính trị

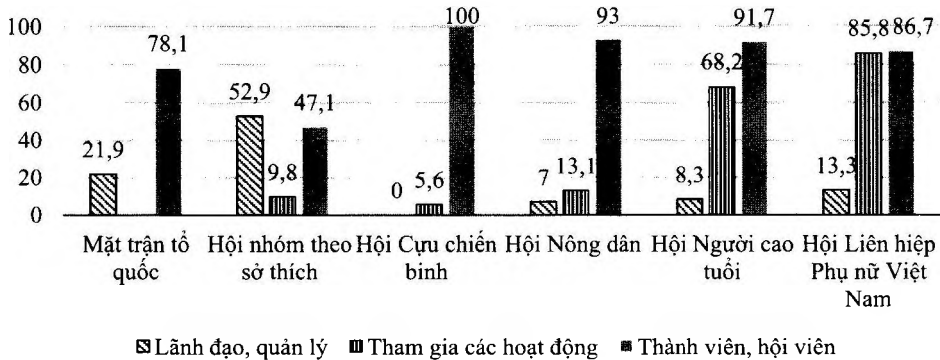
Vai trò của phụ nữ cao tuổi trên các khía cạnh như sự tham gia của NCT vào các tổ chức chính trị xã hội của địa phương như mức độ sinh hoạt vào các tổ chức chính trị xã hội cũng như là vị thế, tiếng nói và ảnh hưởng của nữ cao tuổi trong đời sống chính trị ở địa phương. Các tổ chức chính trị xã hội gồm Hội Người cao tuổi, Hội Phụ nữ, Hội Nông dân, Hội Cựu chiến binh, Hội đồng nghiệp, Hội nhóm theo sở thích, Đội tình nguyện hoạt động xã hội.

Phụ nữ cao tuổi tiếp tục thể hiện vai trò quan trọng trong việc tham gia các tổ chức chính trị xã hội và đoàn thể ở địa phương. Phụ nữ cao tuổi tham gia vào hầu hết các hội/ đoàn thể ở địa phương, trong đó, Hội Phụ nữ và Hội NCT là hai hội ở địa phương thu hút được sự tham gia của phụ nữ cao tuổi nhiều nhất do đây là hai Hội đặc thù dành cho phụ nữ và người cao tuổi. Điều này khá tương đồng với nghiên cứu của Trần Thị Minh Thi (2020b) trước đó, rằng phụ nữ ít tham gia vào các tổ chức xã hội chính thức như Chi bộ nhưng lại tham gia nhiều hơn vào các tổ chức dành riêng cho họ như hội Phụ nữ và đặc biệt là các nhóm tự nguyện và các câu lạc bộ văn hóa, văn nghệ.

Sự tham gia của phụ nữ cao tuổi trong các hoạt động hội, đoàn thể được quan tâm ở cả hai khía cạnh là thành viên chính thức của hội và tham gia các hoạt

động của hội cho dù là thành viên hay không là thành viên. Điều đáng lưu tâm là tỷ lệ NCT tham gia hoạt động do đoàn thể tổ chức ở địa phương cao hơn so tỷ lệ là thành viên của hội, đặc biệt là các hoạt động do Hội Phụ nữ tổ chức (Biểu đồ 1).

Biểu đồ 1. Tỷ lệ phụ nữ NCT là thành viên, có tham gia hoạt động và tham gia lãnh đạo quản lý các tổ chức, đoàn thể ở địa phương (%)

Nguồn: Số liệu khảo sát của Đề tài, 2021.

Hoạt động của các hội nhóm, câu lạc bộ văn hóa, văn nghệ, thể thao tự nguyện đã thu hút được sự tham gia của NCT, đặc biệt là đối với nhóm NCT ở khu vực đô thị, có điều kiện kinh tế tốt hơn “*Chỗ nào có nhà văn hóa là có câu lạc bộ, nhà văn hóa cũng là nơi sinh hoạt của câu lạc bộ. Mỗi buổi nhảy khoảng hơn 1 tiếng, phải đóng phí nhảy cho CLB nhảy ở Bắc Cường, 500 nghìn một năm, tối nào cũng đi nhảy, tối chủ nhật thì tập trung ăn uống hát hò. Nếu đi du lịch thì chị em sẽ đóng góp thêm... Phường cũng xây dựng nhiều khu tập thể dự dụng cụ cho NCT tập*” (PVS Phụ nữ cao tuổi, Lào Cai). Tham gia hoạt động cộng đồng không chỉ là mang lại niềm vui cho cá nhân mà còn mang lại niềm vui cho những NCT khác “*Tiền thưởng hàng năm của cô để cô may đồng phục cho chị em văn nghệ tại vì lúc cô mới về cô tham gia cô thấy chị em khó khăn quá trời. Chị em tham gia văn nghệ có áo bà ba, áo dài đều có hết*” (PVS Phụ nữ cao tuổi, Thành phố Hồ Chí Minh). Bên cạnh đó, một số NCT do vẫn tiếp tục lao động kiếm tiền (trông trẻ, giúp việc gia đình) nên không thể tham gia vào các buổi sinh hoạt do các hội ở địa phương tổ chức vào ban ngày.

Phần lớn nữ cao tuổi tham gia vào các tổ chức chính trị đặc thù của nhóm như Hội Phụ nữ và Hội Người cao tuổi. Nữ cao tuổi tham gia vào Hội Phụ nữ và Hội NCT tỷ lệ cao hơn các tổ chức chính trị xã hội khác ở địa phương. Hội NCT là tổ chức chính trị đặc thù dành riêng cho người cao tuổi, tuy nhiên, mức độ tham gia của nữ cao tuổi cũng có những đặc trưng nhất định. Theo các đặc điểm hiện đại hóa, không có sự khác biệt về tỷ lệ của phụ nữ cao tuổi sống ở khu vực đô thị

và nông thôn tham gia Hội Người cao tuổi. Bên cạnh đó, xét theo yếu tố làm việc có thu nhập thì những người hiện vẫn làm việc có lương tham gia vào Hội NCT thấp hơn nhóm làm việc không lương. Trong khi đó, xét theo nhóm nghề hiện tại thì NCT hiện nghỉ hưu tham gia Hội NCT nhiều hơn so với nhóm hiện làm nội trợ, làm việc trong lĩnh vực nông nghiệp và phi nông nghiệp. NCT dân tộc Kinh tham gia Hội NCT hơn nhóm dân tộc thiểu số trong khi đó, khu vực cư trú đô thị và nông thôn không cho thấy sự khác biệt trong tham gia tổ chức Hội Người cao tuổi. Trước đó, nghiên cứu về vai trò NCT (gồm cả nam và nữ) trong các hoạt động cộng đồng tại Ninh Bình cho thấy, NCT ở khu vực đô thị tham gia nhiều hơn NCT ở khu vực nông thôn, NCT có lương tham gia nhiều hơn so với NCT không có lương (Trần Thị Minh Thi, 2020b).

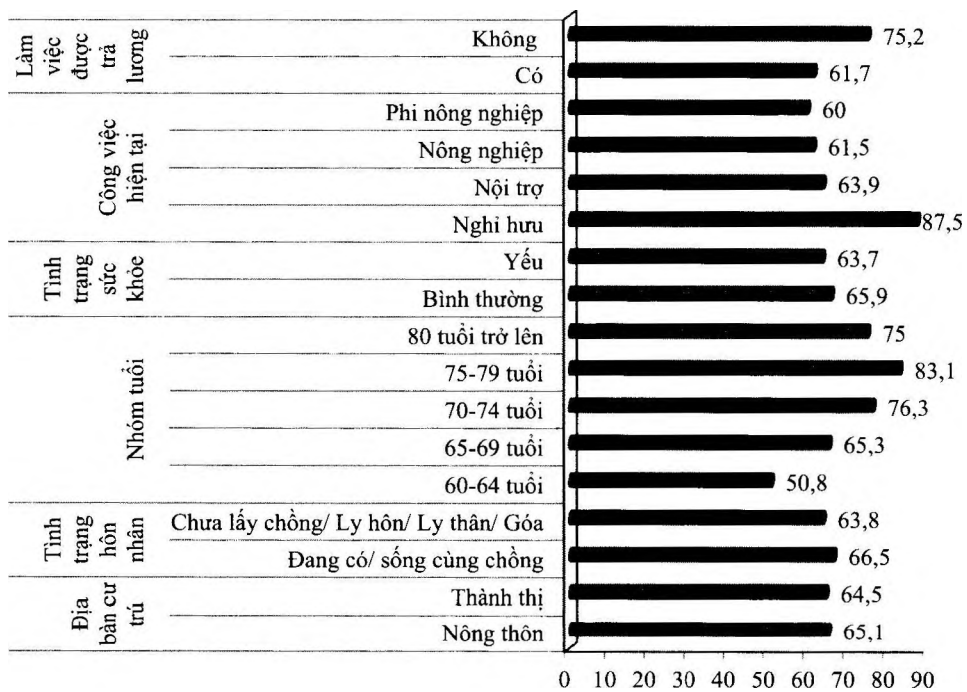
Đặc điểm chung của NCT tham gia các tổ chức chính trị xã hội là sức khỏe càng tốt, tuổi càng trẻ thì tham gia càng nhiều. Kết quả nghiên cứu trước đây của Trần Thị Minh Thi (2020b) cho thấy, NCT càng có sức khỏe kém càng tham gia nhiều hơn vào Hội NCT - tổ chức xã hội với chức năng chăm lo sức khỏe tinh thần cho người cao tuổi. Tình trạng sức khỏe của nữ cao tuổi trong nghiên cứu này không cho thấy sự khác biệt ở mức độ tham gia vào Hội Người cao tuổi. Tuy nhiên, tuổi tác của phụ nữ cao tuổi ảnh hưởng đáng kể đến sự tham gia vào Hội NCT của họ. Ở nhóm tuổi càng cao, phụ nữ càng có xu hướng là thành viên của Hội NCT nhiều hơn. Điều này có thể được lý giải thêm với nhóm NCT đi làm có lương - những người hiện đang làm việc được trả lương phần lớn là nhóm dưới 65 tuổi. Hơn nữa, do đặc thù hoạt động của hội, Hội NCT thiên về các hoạt động chăm lo đời sống, tinh thần, chăm sóc sức khỏe, tình cảm cho người cao tuổi. Ở độ tuổi càng cao, NCT có xu hướng tham gia nhiều hơn vào các tổ chức có vai trò chăm sóc sức khỏe, tinh thần, tình cảm (như Hội Người cao tuổi) để nhận được các chế độ thăm hỏi, chăm sóc từ Hội (Trần Thị Minh Thi, 2020b).

Mức độ tham gia Hội Phụ nữ của NCT có những đặc trưng rõ nét ở các nhóm xã hội khác nhau. Phụ nữ cao tuổi sống ở khu vực nông thôn tham gia Hội Phụ nữ nhiều hơn so với phụ nữ cao tuổi ở thành phố (76,9% và 67,5%). Bên cạnh đó, yếu tố việc làm được trả công không có ảnh hưởng đến mức độ NCT tham gia Hội Phụ nữ.

Trong các đặc điểm nhân khẩu, sức khỏe và nhóm tuổi có ảnh hưởng đến sự tham gia các tổ chức chính trị xã hội của người cao tuổi. Tình trạng sức khỏe tốt hơn thì nữ cao tuổi tham gia Hội Phụ nữ nhiều hơn. Nhóm tuổi có tác động trái ngược ở tỷ lệ tham gia của nữ cao tuổi ở 2 tổ chức chính trị xã hội là Hội Phụ nữ và Hội Người cao tuổi. Ở nhóm tuổi càng cao, phụ nữ càng có xu hướng là thành viên của Hội NCT nhiều hơn, trong khi đó trái ngược lại, tuổi càng cao, NCT có

xu hướng rút lui khỏi các hoạt động chính trị xã hội như Hội Phụ nữ. Điều này sở dĩ do đặc thù tham gia và hoạt động của hội, Hội NCT thiên về các hoạt động chăm lo đời sống, tinh thần, chăm sóc sức khỏe, tình cảm cho NCT trong khi đó Hội Phụ nữ là tổ chức chính trị xã hội, tổ chức nhiều hoạt động phong trào hơn. Những phụ nữ đang có chồng, đang sống cùng chồng tham gia Hội Phụ nữ cao hơn so với nhóm đang không có chồng. Điều này thể hiện tính tích cực xã hội của nhóm phụ nữ có tình trạng hôn nhân đầy đủ cao hơn so với nhóm phụ nữ đơn thân, góa, ly hôn, ly thân.

Biểu đồ 2. Tỷ lệ tham gia Hội NCT và các đặc điểm kinh tế - xã hội (%)

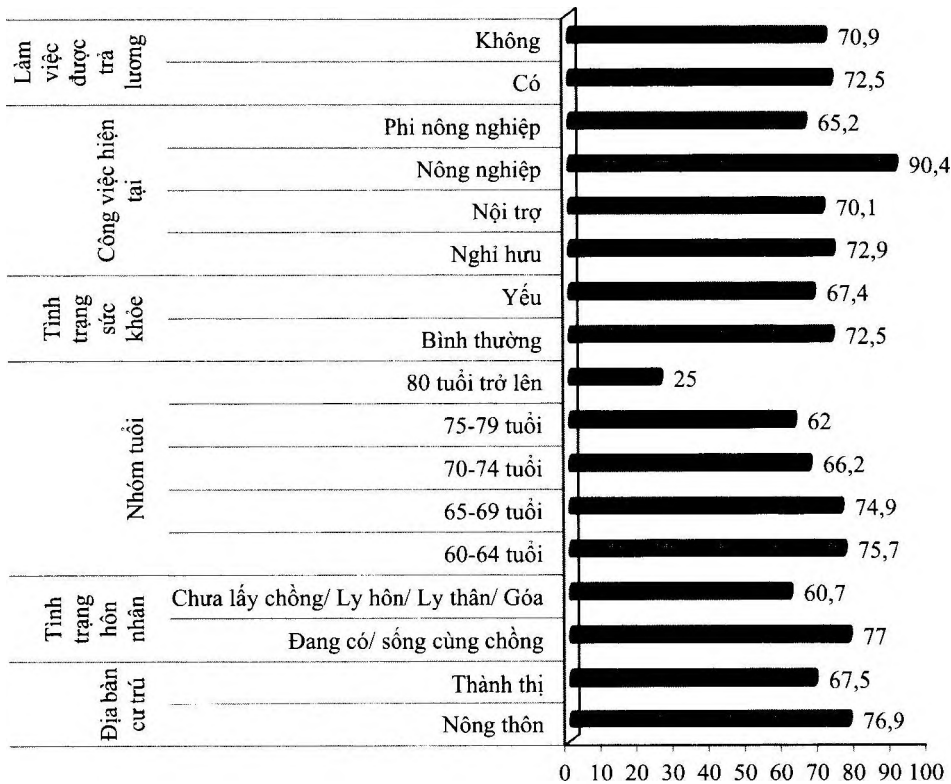
Nguồn: Số liệu khảo sát của Đề tài, 2021.

Phần lớn phụ nữ cao tuổi tham gia các hội nhóm, đoàn thể, trong đó, chủ yếu là tham gia một đến hai hội nhóm (với tỷ lệ tương ứng là 38,1% và 40,8%). Nhìn vào sự phân bố tỷ lệ số lượng tham gia hội nhóm NCT, nghiên cứu giả định rằng NCT mới chỉ tham gia vào các hội nhóm ở mức duy trì và thường chỉ tham gia ở hai nhóm phù hợp với phụ nữ cao tuổi là Hội Phụ nữ và Hội Người cao tuổi, bởi chỉ có 20,1% NCT được khảo sát tham gia từ 3 hội nhóm trở lên. Theo luận điểm về “sự già hóa thành công” (Successful aging) của Lý thuyết hoạt động (Activity theory), mà sau này được Rowe và Kahn's (1997) phát triển, sự tham gia vào các đoàn thể là một cách thức giữ cho NCT trở nên “bạn

rộn” hơn, giúp họ không tách rời nhịp sống đương đại và vẫn giữ được kết nối của mình với cộng đồng và tạo ra các giá trị có ích cho xã hội, càng tham gia tích cực vào các hội nhóm sẽ càng có chỉ số thỏa mãn (satisfaction) cao hơn, trở nên vui vẻ và sống thọ hơn (Lemon và cộng sự, 1972).

“Tham gia Hội phụ nữ mang lại nhiều lợi ích cho cô, tạo niềm vui, sức khỏe, sự trẻ trung, các quan hệ xã hội, học hỏi được nhiều cái. Tham gia Hội Phụ nữ có khuôn khổ, có chính quyền địa phương quản lý” (PVS Phụ nữ cao tuổi, Lào Cai).

Biểu đồ 3. Tỷ lệ tham gia Hội Phụ nữ và các đặc điểm nhân khẩu, kinh tế - xã hội (%)

Nguồn: Số liệu khảo sát của Đề tài, 2021.

Các tổ chức, hoạt động đoàn thể ở địa phương đã cung cấp cho NCT kiến thức về pháp luật và các lĩnh vực khác qua tham gia các hoạt động tuyên truyền, giáo dục, phổ biến kiến thức. Việc tham gia các tổ chức, đoàn thể mang lại cho NCT các cơ hội giao lưu trò chuyện, trao đổi, chia sẻ các lĩnh vực trong cuộc sống, hướng dẫn xây dựng gia đình, cách chăm sóc sức khỏe, nuôi dạy con cháu, giao lưu văn nghệ, thể dục thể thao và khuyến khích tham gia các hoạt động của Hội Phụ nữ. Bên cạnh đó, phụ nữ cao tuổi cũng thể hiện vai trò

giám sát các hoạt động của địa phương khi chủ động tham gia thảo luận, đóng góp ý kiến (33,6%) hoặc tham gia giám sát các hoạt động đoàn thể và các hoạt động ở địa phương khi được tổ chức đề nghị (9,7%). Tuy nhiên, trên thực tế, còn một bộ phận không nhỏ phụ nữ cao tuổi chưa là thành viên của Hội Phụ nữ và Hội người cao tuổi. Theo báo cáo của Chủ tịch hội NCT ở một phường của tỉnh Lào Cai, số lượng NCT trên địa bàn phường là 1650 người nhưng chỉ có 965 người hiện là thành viên của Hội Người cao tuổi. Việc thu hút nữ cao tuổi tham gia vào các đoàn thể chính trị ở địa phương không chỉ tạo cơ hội tham gia mà còn tạo cơ hội để họ thể hiện được vai trò và đóng góp cho các hoạt động của địa phương.

Mức độ tham gia và tiếng nói của phụ nữ cao tuổi phản ánh được vị trí của họ trong các tổ chức đoàn thể. Tỷ lệ phụ nữ cao tuổi là thành viên hội viên ở các đoàn thể, hội nhóm chiếm đa số. NCT nói chung là nữ cao tuổi nói riêng vẫn là nguồn lực quan trọng trong phát triển xã hội, nhiều người trong số họ là những người có kiến thức, có trình độ chuyên môn và tiếp tục đóng góp cho các hoạt động hội, đoàn thể ở địa phương cũng như cho sự phát triển kinh tế, xã hội, văn hóa ở địa phương.

Sự tham gia của NCT không chỉ được đo lường qua việc là thành viên và tham gia vào các hoạt động mà còn được phản ánh qua vị trí (giữ vị trí lãnh đạo, quản lý ở các cấp) và tiếng nói trong các tổ chức chính trị xã hội (Biểu đồ 1). NCT hiện giữ vị trí lãnh đạo, quản lý ở các cấp từ Chi hội trở lên chủ yếu thuộc nhóm tuổi 60-64 và 65-69. Tình trạng sức khỏe của nữ cao tuổi không ảnh hưởng rõ rệt đến sự tham gia của NCT nhưng có ảnh hưởng nhất định đến khả năng giữ các vị trí lãnh đạo quản lý ở cả Hội NCT và Hội Phụ nữ. NCT có sức khỏe tốt hơn có khả năng đảm đương các vị trí lãnh đạo quản lý cao hơn. Sức khỏe tốt là một trong những điều kiện quan trọng để NCT có thể đảm nhiệm và triển khai được các hoạt động của Hội "*Vi công tác này không quy định tuổi nên cô dự định nếu còn sức khỏe, còn yêu nghề thì làm đến lúc nào không làm được nữa mới thôi*" (PVS Phụ nữ cao tuổi, Quảng Ninh). NCT hiện làm trong lĩnh vực phi nông nghiệp đảm nhiệm các vị trí lãnh đạo, quản lý trong Hội cao nhất so với các nhóm nghề khác. Không có sự khác biệt giữa nhóm làm việc có lương và làm việc không lương với các vị trí lãnh đạo của Hội Phụ nữ nhưng có sự khác biệt ở Hội Người cao tuổi. NCT giữ các vị trí lãnh đạo ở Chi hội NCT ở địa phương chủ yếu là nhóm có việc làm nhưng không được trả công.

Nắm giữ các vị trí là lãnh đạo, NCT thể hiện rõ hơn vị trí và vai trò của mình trong việc tham gia các hoạt động chính trị xã hội ở địa phương thông qua việc đóng góp ý kiến, kiểm tra giám sát các chương trình phát triển xã hội

ở địa phương cũng như tham gia trực tiếp các buổi đối thoại giữa nhân dân với người đứng đầu cấp Ủy, chính quyền.

3.2. Vai trò của phụ nữ cao tuổi trong tham gia các hoạt động cộng đồng ở khu dân cư

Khu dân cư là tổ chức tự quản của cộng đồng dân cư có chung địa bàn cư trú được phân định trong một khu vực trực thuộc xã, phường, thị trấn. Các hoạt động ở khu dân cư nhằm để phát huy các hoạt động tự quản, tổ chức cho nhân dân thực hiện đường lối, chủ trương chính sách của Đảng và Nhà nước.

Trong 12 tháng tính đến thời điểm khảo sát, có 17,4% NCT không tham gia các hoạt động ở khu dân cư. Lý do NCT không tham gia chủ yếu là vướng bận các công việc chăm sóc gia đình, sức khỏe hạn chế hoặc vẫn lao động kiếm tiền. Bên cạnh đó, một bộ phận NCT cho biết họ không tham gia do không được mời, không được thông báo, không thuộc đối tượng tham gia hay bản thân thấy hoạt động không phù hợp, không hấp dẫn. Điều đáng lưu tâm là ngoài các lý do kể trên, một số nữ cao tuổi cho rằng họ không tham gia các hoạt động cộng đồng do không thực sự tự tin. Điều này cũng phù hợp với các kết quả nghiên cứu trước đó về khác biệt giới ở NCT trong tham gia các hoạt động cộng đồng, nam giới cao tuổi có xu hướng tham gia các hoạt động cộng đồng hơn so với nữ giới cao tuổi (Trịnh Duy Luân và Trần Thị Minh Thi, 2017; Trần Thị Minh Thi, 2020a). Mặc dù chỉ có một tỷ lệ nhỏ nữ cao tuổi cho biết bản thân họ không tự tin tham gia các hoạt động cộng đồng cho thấy đây cũng là một trong những vấn đề cần được các hội, đoàn thể ở địa phương quan tâm để có thể thu hút được sự tham gia của NCT và để họ có thể phát huy được vai trò đối với các hoạt động cộng đồng.

Các hoạt động tại khu dân cư được quan tâm tìm hiểu về sự tham gia của NCT là họp khu dân cư/ tổ dân phố; tiếp xúc cử tri; đóng góp ý kiến, kiểm tra, giám sát các chương trình phát triển xã hội; tham gia đối thoại giữa nhân dân với người đứng đầu cấp Ủy, chính quyền; đóng góp vào hoạt động xây dựng nông thôn mới của địa phương; tình nguyện, từ thiện. Trong đó, một số hoạt động NCT tham gia chủ yếu là họp khu dân cư/ tổ dân phố (94,9%), tiếp xúc cử tri (76,9%) và đóng góp vào xây dựng nông thôn mới của địa phương (40,8%). *“Họp tổ dân phố, lấy ý kiến của dân cư về các vấn đề xây nhà văn hóa thì NCT ít tham gia, ưu tiên cho con cháu vì đa số sống dựa vào con cháu. Đi họp đa số các cụ đi họp thay cho các con, tiếp thu và về triển khai cho các con”* (PVS Lãnh đạo địa phương, Lào Cai).

Trong số 763 NCT tham gia các hoạt động tại khu dân cư, khoảng gần 1/3 NCT tham gia 02 hoạt động ở khu dân cư (31,8%), tỷ lệ NCT chỉ tham gia 01

hoạt động là 18,0%. Phần lớn NCT tham gia từ 03 hoạt động trở lên ở địa phương (51,2%), điều này cho thấy nữ cao tuổi có vai trò nhất định trong cộng đồng thể hiện bằng sự tham gia và đóng góp cho các hoạt động cộng đồng. Tuy nhiên, *“NCT tham gia các hoạt động cũng không được đông vì họ vẫn phải lo cho con cái nhiều, đặc biệt là nữ cao tuổi thường chăm lo việc nhà”* (PVS Lãnh đạo địa phương, Lào Cai).

4. Nhu cầu và thực trạng bảo vệ, hỗ trợ trong lĩnh vực chính trị của phụ nữ cao tuổi

4.1. Nhu cầu được bảo vệ và hỗ trợ của phụ nữ cao tuổi

Cộng đồng và các tổ chức chính trị xã hội cũng có vai trò quan trọng trong chăm sóc người cao tuổi. Ở nhiều địa phương, các hoạt động cộng đồng luôn hướng đến các hoạt động chăm sóc về thể chất và tinh thần cho người cao tuổi. Hỗ trợ NCT tham gia các tổ chức, đoàn thể ở địa phương là một trong những đề xuất của NCT đối với Hội Phụ nữ, Hội NCT và các cấp chính quyền địa phương. Trong cuộc sống hiện nay, NCT vẫn đối mặt với những khó khăn về bệnh tật và kinh tế, do vậy ở phương diện hỗ trợ cộng đồng, nhu cầu được bảo vệ, hỗ trợ của phụ nữ cao tuổi tập trung vào vấn đề chăm sóc sức khỏe và hỗ trợ kinh tế.

Về hỗ trợ kinh tế, 29,9% NCT mong muốn được hưởng trợ cấp đủ sống và có đủ tiền trang trải cuộc sống. Các đặc trưng nhân khẩu như tuổi cao, tình trạng sức khỏe kém, không có lương hưu và sống ở nông thôn có ảnh hưởng đáng kể đến sự mong đợi của NCT vào nguồn trợ cấp của nhà nước. *“NCT muốn xin chế độ 70 để hưởng trợ cấp tháng 270 ngàn chứ đợi đến năm 80 tuổi người ta chết rồi còn đâu biết ai sống tới đó không. Ngoài ra NCT đâu có gì đâu, con cháu người ta nuôi, các gia đình con cháu khá giả thì không sao chứ con cháu khó khăn thì cũng khổ lắm. NCT ở đây đa số không có lương mà sống phụ thuộc vào con cháu, nhiều thành phần cận nghèo, nghèo, khuyết tật”* (PVS Phụ nữ cao tuổi, Trà Vinh). Thông qua tổ chức hội, đoàn thể và chính quyền địa phương, NCT tập trung đề xuất một số hỗ trợ cụ thể như giảm tuổi được hưởng trợ cấp, tăng mức trợ cấp.

Về chăm sóc sức khỏe, thông qua Hội Phụ nữ, Hội NCT và chính quyền địa phương, NCT đề xuất hỗ trợ thông qua các hoạt động thăm, khám sức khỏe định kỳ, hỗ trợ bảo hiểm y tế, hỗ trợ hướng dẫn chăm sóc sức khỏe tại nhà, thành lập các câu lạc bộ, tổ nhóm dành riêng cho NCT để giao lưu, sinh hoạt giúp nâng cao đời sống sức khỏe, tinh thần *“Phụ nữ cao tuổi cần được quan tâm đến sức khỏe, cô muốn đề xuất được đầu tư cơ sở vật chất để NCT có thể tham gia tập thể dục nâng cao sức khỏe”* (PVS Phụ nữ cao tuổi, Quảng Ninh).

4.2. Thực trạng bảo vệ, hỗ trợ phụ nữ cao tuổi trong lĩnh vực chính trị

Trên thực tế ở các địa phương, các hoạt động hỗ trợ NCT thông qua các đoàn thể được quan tâm trên nhiều khía cạnh như tuyên truyền, giáo dục phổ biến kiến thức; trao đổi, chia sẻ các lĩnh vực của cuộc sống; hỗ trợ phát triển kinh tế, hướng dẫn cách làm ăn, cho vay vốn, hỗ trợ khởi nghiệp; hướng dẫn xây dựng gia đình, cách chăm sóc sức khỏe, nuôi dạy con cháu; giúp đỡ khi bị bạo lực gia đình, lên tiếng bảo vệ, tư vấn, hướng dẫn nhằm đảm bảo quyền lợi; giao lưu văn nghệ thể dục thể thao, động viên khuyến khích tham gia các hoạt động của Hội Phụ nữ. Có khoảng gần 1/3 phụ nữ cao tuổi từng tìm kiếm sự giúp đỡ từ chính quyền và đoàn thể địa phương để giải quyết các vấn đề cá nhân gặp phải trong cuộc sống. Trong số những người đã từng tìm sự trợ giúp của chính quyền và địa phương, hầu hết cảm thấy hài lòng với sự trợ giúp (91,4%). Nhìn chung, các hoạt động hỗ trợ cho NCT tập trung chủ yếu vào hoạt động tuyên truyền giáo dục phổ biến kiến thức về pháp luật và các lĩnh vực khác. Đây cũng là một trong những nhiệm vụ chính trị của các tổ chức, đoàn thể ở địa phương. Bên cạnh đó, nhằm đảm bảo quyền lợi và hỗ trợ được tối đa cho phụ nữ, thông qua các hoạt động, các tổ chức đoàn thể ở địa phương chú trọng đến việc động viên, khuyến khích NCT tham gia các hoạt động của Hội Phụ nữ.

Nhóm các hoạt động liên quan đến phát triển kinh tế hộ gia đình như hỗ trợ phát triển kinh tế, cho vay vốn, hỗ trợ khởi nghiệp là nhóm NCT ít nhận được sự hỗ trợ giúp đỡ nhất. Điều này một phần do NCT ít nắm giữ các vị trí quyết định trong các hoạt động phát triển sản xuất kinh doanh của hộ gia đình.

Bảng 1. Mức độ hỗ trợ, giúp đỡ của các đoàn thể cho phụ nữ cao tuổi (%)

Nội dung hỗ trợ	Mức độ hỗ trợ			N
	Không hỗ trợ	Bình thường	Hỗ trợ nhiều	
Tuyên truyền giáo dục phổ biến kiến thức	8,6	62,3	29,1	628
Trao đổi chia sẻ các lĩnh vực trong cuộc sống	20,8	57,0	22,2	356
Hỗ trợ phát triển kinh tế, hướng dẫn cách làm ăn	45,5	40,5	13,9	538
Cho vay vốn	51,5	30,3	18,1	524
Hỗ trợ khởi nghiệp	63,0	30,0	7,0	494
Hướng dẫn xây dựng gia đình, cách chăm sóc sức khỏe, nuôi dạy con cháu	27,7	50,4	21,9	530
Giúp đỡ khi bị bạo lực gia đình	46,1	33,2	20,7	460
Giao lưu văn nghệ, thể dục thể thao	24,0	43,9	32,1	542
Động viên, khuyến khích tham gia các hoạt động của Hội Phụ nữ	12,3	50,1	37,6	611
Lên tiếng bảo vệ, tư vấn nhằm đảm bảo quyền lợi, lợi ích	20,5	48,4	31,1	508

Nguồn: Số liệu khảo sát của Đề tài, 2021.

Tìm hiểu vai trò của các tổ chức đoàn thể và chính quyền địa phương trong hỗ trợ phụ nữ cao tuổi bị bạo lực gia đình, nhiều NCT ghi nhận về vai trò hỗ trợ của các tổ chức, đoàn thể ở địa phương trong việc giúp đỡ NCT trong các trường hợp bị bạo lực gia đình (Bảng 1). Tuy nhiên, trên thực tế không có trường hợp nào nhờ đến sự hỗ trợ của của hội, đoàn thể, tổ dân phố và chính quyền địa phương trong số các trường hợp NCT bị chồng/ con cháu trong gia đình nói nặng lời, bị đe dọa hoặc đánh đập, bị từ chối hỗ trợ kinh tế, không được chăm sóc khi ốm đau... Một trong những lý do NCT không chia sẻ với người ngoài gia đình bởi họ quan niệm “*đó là việc riêng, việc nhà, vợ chồng ai chẳng có lúc bất hòa, miễn là bản thân biết chịu đựng, nhún nhường thì cũng ổn*” (PVS Phụ nữ cao tuổi, Quảng Trị). Cách ứng phó với các tình huống bạo lực hiện nay thể hiện sự yếu thế của người cao tuổi. Điều này đặt ra vấn đề để NCT được hỗ trợ và bảo vệ tốt hơn, vai trò của các tổ chức như Hội Phụ nữ, Hội NCT cần được phát huy hơn nữa trong việc chia sẻ, phát hiện để từ đó có các hỗ trợ cần thiết và kịp thời đối cho các nạn nhân của bạo lực gia đình là người cao tuổi.

Từ phía lãnh đạo địa phương “*không có các trường hợp bạo lực hay con cái đuổi NCT ra khỏi nhà, tuy nhiên, một số trường hợp NCT đông con cái nhưng không ai chăm lo đến lúc mất rồi mới đến lo tang lễ. Đôi khi con cái không cho tham gia các hoạt động địa phương vì già rồi. Các trường hợp bị con cháu đối xử không tốt đều là nữ*” (PVS Lãnh đạo địa phương, Lào Cai).

5. Kết luận

NCT nói chung và nữ cao tuổi nói riêng luôn khẳng định được vai trò trực tiếp và gián tiếp trong các hoạt động của gia đình cũng như các đóng góp chính trị, cộng đồng.

Tại cộng đồng, phụ nữ cao tuổi tham gia tích cực tham gia các hoạt động hội, hoạt động đoàn thể. Phụ nữ cao tuổi là thành viên và tham gia hoạt động của nhiều tổ chức chính trị xã hội, trong đó, là lực lượng chính của Hội NCT và Hội Phụ nữ tại địa phương. Tham gia các hoạt động hội mang đến đời sống tinh thần phong phú cho người cao tuổi. Việc tham gia các hoạt động của các tổ chức chính trị xã hội của nữ cao tuổi cũng có những đặc trưng khác nhau.

Hội Người cao tuổi, tổ chức chính trị đặc thù dành riêng cho NCT, thu hút nữ cao tuổi hiện không làm việc, nữ cao tuổi người Kinh và nhóm nữ ở độ tuổi cao hơn. Trong khi đó, nữ cao tuổi tham gia Hội Phụ nữ tập trung hơn ở nhóm có sức khỏe tốt hơn, tuổi trẻ hơn và nhóm hiện đang có chồng/ đang sống cùng chồng. Các hình thức chủ yếu nữ cao tuổi tham gia trong các hoạt động Hội, đoàn thể ở

địa phương như nghe tuyên truyền phổ biến kiến thức, tham gia các hoạt động kỷ niệm được tổ chức.

Chính quyền và các tổ chức đoàn thể thông qua các hoạt động hỗ trợ cho phụ nữ cao tuổi ở địa phương nhằm phát huy hơn nữa vai trò của họ trong các hoạt động chính trị và cộng đồng. Các hoạt động hỗ trợ chủ yếu tập trung nhằm tuyên truyền, giáo dục phổ biến kiến thức, trao đổi chia sẻ các lĩnh vực trong cuộc sống, động viên khuyến khích tham gia các hoạt động của Hội Phụ nữ, lên tiếng bảo vệ và tư vấn nhằm đảm bảo quyền lợi, lợi ích cho người cao tuổi. Để NCT được hỗ trợ và bảo vệ tốt hơn, vai trò của các tổ chức như Hội Phụ nữ, Hội NCT cần được phát huy hơn nữa. Không chỉ là thu hút nữ cao tuổi tham gia vào các hoạt động của Hội, cần chia sẻ, phát hiện để hỗ trợ cần thiết và kịp thời đối cho NCT nữ là nạn nhân của bạo lực gia đình.

Tài liệu trích dẫn

- Ban chỉ đạo Tổng điều tra dân số và nhà ở Trung ương. 2010. *Kết quả Tổng Điều tra Dân số và Nhà ở năm 2019 - Kết quả toàn bộ*. Nxb. Thống kê.
- Ban chỉ đạo Tổng điều tra dân số và nhà ở Trung ương. 2019. *Kết quả Tổng Điều tra Dân số và Nhà ở - thời điểm 0 giờ ngày 01 tháng 4 năm 2019*. Nxb. Thống kê.
- Lê Ngọc Lân, Nguyễn Hữu Minh, Trần Quý Long. 2011. “Quan hệ giữa người cao tuổi và con cháu trong gia đình”. Trong *Các mối quan hệ trong gia đình Việt Nam (Một số kết quả phân tích sâu Điều tra Gia đình Việt Nam 2006)*. Hà Nội.
- Lê Ngọc Lân. 2010. *Những vấn đề cơ bản về người cao tuổi Việt Nam giai đoạn 2011-2020*. Báo cáo tổng hợp đề tài cấp Bộ, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.
- Lemon, B. W., Begtson, V. L., Peterson, J. A. 1972. “An exploration of the activity theory of aging: Activity types and life satisfaction among in-movers to a retirement community”. *Journal of Gerontology*, 27, pp.511-523.
- Rowe, J. W., Kahn, R. L. 1997. “Successful aging”. *The Gerontologist*, 37, pp.433-440.
- Trần Thị Minh Thi. 2020a. *Khác biệt giới trong tham gia hoạt động kinh tế của người cao tuổi*. Báo cáo tổng hợp. Viện Nghiên cứu Gia đình và Giới và Vụ Bình đẳng giới, Bộ Lao động-Thương binh và Xã hội.
- Trần Thị Minh Thi. 2020b. *Vai trò của người cao tuổi trong xã hội Việt Nam đang già hóa*. Báo cáo tổng hợp. Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam.
- Trịnh Duy Luân, Trần Thị Minh Thi. 2017. *Chăm sóc người cao tuổi trong xã hội Việt Nam đang chuyển đổi: Những chiều cạnh chính sách và cấu trúc*. Nxb. Khoa học xã hội.